

34. Архів Бібліотеки ім. О. Ольжича. – Ф. “Зарево”. – Спр. Документи. – Протокол з основоположного з’їзду ОУСТНС “Зарево” на терені Великої Британії (17 серпня 1952 р. в м. Олдгамі).
35. З діяльності Зарева // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1952. – Ч. 4.
36. З діяльності Зарева // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1953. – Ч. 2(10).
37. Архів бібліотеки ім. О. Ольжича. – Ф. “Зарево”. – Спр. Документи. – Звіт Європейського Представництва “Зарева” за 1953 р.
38. Архів Бібліотеки ім. О. Ольжича. – Ф. “Зарево”. – Жуковський А. Європейський університетський центр в Нансі.
39. Жуковський А. Відбудова України // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – осінь 1951. – Ч. 1(4).
40. Жуковський А. До проблеми націоналістичної державної системи // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – зима 1952. – Ч. 1(5).
41. Жуковський А. За ясність у основних справах // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1952. – Ч. 2-3 (6-7).
42. Жуковський А. До питання державного планування // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1952. – Ч. 4 (8).
43. Жуковський А. Проблеми відбудови України // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1953. – Ч. 2 (10).
44. Жуковський А. Проблеми відбудови України (закінчення) // Розбудова держави. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1953. – Ч. 5 (9).

Корнийчук Л. В. Деятельность Аркадия Жуковского в Украинском студенческом обществе национального солидаризма “Зарево”

Стаття присвячена характеристиці роботи известного українського ученого Аркадія Жуковського в Українському студентському товаристві національного солідаризма “Зарево”. В цій статті автор аналізує проблеми створення і функціонування студентського товариства і його основні досягнення. Автор звертає увагу на видавничу діяльність товариства, а також показує вплив товариства на подальшу діяльність А. Жуковського і на формування його наукових інтересів.

Ключевые слова: Українське студентське товариство національного солідаризма “Зарево”, звіт, протокол, комісія, журнал “Строительство государства”.

Korniychuk L. V. The activity of Arcadiy Zhukovsky in the Ukrainian students' organization “Zarevo”

The article is dedicated to the characterization of the work of famous Ukrainian scholar Arkadiy Zhukovsky in the Ukrainian students' organization “Zarevo”. In this article author analyzes the problem of foundation and functioning of student society and his main achievements. The author draws attention to the publishing activity of organization, and also shows the influence of organization on the following activity of A. Zhukovsky and the formation of his scientific interests.

Keywords: Ukrainian students' organization “Zarevo”, report, protocol, Commission, journal “Development of State” (“Rozbudova derzhavy”).

УДК 94(477)“1917/1920”

Г. В. Давлєтова

УЧАСТЬ Д. ДОНЦОВА В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1917–1920 РР. В УКРАЇНІ

Стаття присвячена участі відомого українського діяча, публіциста, теоретика українського націоналізму Дмитра Донцова (1883–1973) у революційних подіях 1917–1920 рр. на Україні.

Ключові слова: Дмитро Донцов, національна революція 1917–1920, національний рух, націоналізм

Проблеми розбудови самостійної незалежної України хвилювали не одне покоління інтелігенції, інших соціальних прошарків українського суспільства впродовж тривалого часу. Генераторами цих ідей завжди виступали особистості з числа інтелектуалів, у яких мотив української власне державності був визначальним прагненням всього життя. Одна з найяскравіших в українській історії ХХ століття постать Дмитра Донцова, чия непересічна й суперечлива особистість, як і його ідейно – теоретична спадщина, що довгі роки ретельно не помічалась і замовчувалась, сьогодні, в умовах існування незалежної України, переживає хвилю інтересу, і з боку науковців, і з боку пересічних громадян. Виходять нові наукові розвідки (М. Мандрик [1], О. Сич [2], Ю. Шаповал [3], І. Шліхта [4]), масовими тиражами перевидаються його праці [5; 6], навіть захищаються кандидатські та докторські дисертації (М. Чугуєнко [7], С. Квіт [8]). Сучасні українські вчені вже присвятили чисельні наукові розвідки дослідженню становлення ідеології Д. Донцова, впливу його поглядів на українську молодь 30-х рр. минулого століття, на його літературно-видавничу діяльність тощо.

Між тим, не зважаючи на появу нових джерелознавчих і історіографічних матеріалів, присвячених Д. Донцову наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., поза увагою дослідників ще залишаються навіть окремі моменти його біографії та діяльності. Саме тому висвітленню діяльності Д. Донцова під час національно-визвольних змагань в Україні і присвячена дана стаття. Мета даної наукової розвідки – дослідити і проаналізувати діяльність Д. Донцова за часів революційних подій 1917–1920 рр. в Україні.

На початку Першої світової війни Україна опинилась в особливо трагічній ситуації. Українська нація виявилася поділеною навпіл між двома воюючими блоками, кожен з яких використовував українців для своїх інтересів. Для Д. Донцова початок світової війни не був жодною несподіванкою. Мабуть, ніхто з українських діячів так не чекав на її вибух, і ніхто не покладав стільки надій на неї, як він. Саме війна, на думку Д. Донцова, мала внести докорінні зміни в невідгідне для України європейське статус-кво, його програма політичного сепаратизму якраз і була розрахована на випадок виникнення великої європейської війни. Теоретичні настанови донцовського реферату "Сучасне політичне положення і наші завдання" почали втілюватися в життя буквально з перших днів війни. Так, скажімо, його теза про мілітарне виховання молоді [9, с.181] знайшла уособлення в сформованому в серпні 1914 р. Легіоні українських січових стрільців. Чимало з тієї молоді, що записалася тоді до Легіону, цієї першої у ХХ ст. української мілітарної формації, знаходилося під сильним ідейним впливом Д. Донцова. Серед них, між іншим, був і майбутній командир січових стрільців, провідник УВО та ОУН полковник Є. Коновалець [10, с.448]. У 1915-1917 рр. Д. Донцов редагував львівський часопис "Шляхи", що був ідеологічним осередком стрілецтва.

Великих власних зусиль Д. Донцов докладав до здійснення другої важливої тези свого реферату – про політичне виховання нації в дусі антиросійського сепаратизму [9, с.29]. Після розриву з СБУ своє бачення боротьби за визволення України Донцов спробував реалізувати за допомогою керівників Української Парламентської Репрезентації у Відні барона М. Василька і К. Левицького. На їхню пропозицію він очолив Українську Інформаційну Службу в Берліні, яка стала видавати німецькою мовою бюлетень-тижневик "Korrespondenz". У столиці Німеччини Д. Донцов прожив майже 2 роки – з кінця 1914 до 1916 р. За цей час він видав декілька брошур німецькою мовою, а також опублікував низку статей у німецькій пресі. Крім того, він часто приїжджав до нейтральної Швеції для підтримання нелегального зв'язку з Українською Студентською Громадою в Петрограді.

Лев Биковський, який у той час був членом Союзу Українських Студентських Організацій, відомого під назвою "Інформаційного Бюра", у своїх спогадах зазначав, що представники названої організації їздили за кордон (через Фінляндію) на наради з Д. Донцовим. Той приїздив до Стокгольма, інформував їх про перспективи української визвольної справи у зв'язку з війною, давав вказівки для відповідної антиросійської діяльності в інтересах України. Л. Биковський стверджував, що вказівки Донцова були співзвучні з настановами представників "інформаційного Бюра" і вони охоче приймали їх та поширювали між українським студентством згуртованим в громадах і поза ними [11, с.94-95].

Ця інформація знаходить своє підтвердження в мемуарах О. Лотоцького. У них він, зокрема, згадував про поїздку Голови Студентської Ради М. Лисого навесні 1915 р. до шведського міста Гетеборга для зустрічі з Донцовим у справі видання його брошури "Історія розвитку української державної ідеї" [12, с.115].

У 1916 р. Д. Донцов переїхав до Швейцарії, до Берну. Там він очолив Бюро національностей Росії та редакцію його бюлетеня-листка "Кореспонденція національностей Росії" (вийшло 65 чисел) німецькою, англійською і французькою мовами [13, с.1101]. Про активну політичну діяльність Донцова в цей період свідчить, зокрема, той факт, що у травні 1916 р. він підписав від імені Української Групи в Швейцарії звернення гноблених народів російської імперії до тогочасного американського президента В. Вільсона [див.: 14, с.344-345].

Приблизно в квітні 1917 р. Донцов повернувся до Львова, де перебував до підписання Берестейського миру (лютий 1918 р). За неучасті у революційних подіях 1917-1918 рр. на Україні Д. Донцова різко критикував В.К. Винниченко. "Найгіршим і кричущим фактом, – писав він в "Заповіті борцям за визволення", – є той, що Донцов ніколи не брав участі в революційній боротьбі, ні в підготовчій, підіривній, підпільній організації, ні в одвертій, конструктивній, державній [15, с.85]. Причину цього Винниченко вбачав в звичайному "боягузтві" Донцова [15, с.86]. Та насправді, за даними Р. Млиновецького, коли до подання зробленого в Українській Центральній Раді у справі підтримки прохання членів СБУ О. Скорописа-Йолтуховського та М. Залізняка спробували долучити ще й Д. Донцова – то автономісти, які творили більшість в Раді, рішучо запротестували проти будь-якого клопотання щодо повороту Донцова на Україну [16, с.62-63]. Це й не дивно, адже останнє слово було за російським міністерством закордонних справ, а воно (в умовах війни) навряд чи дало б дозвіл на в'їзд такому відомому австрофілу й сепаратисту, як Д. Донцов. Отже, закид В. Винниченка є і безпідставним і в суті речі цинічним, бо кому, як не йому, бути в курсі обставин того часу.

Лише в кінці березня 1918 р. Д. Донцов у вагоні австро-української торговельної делегації зміг повернутися на Велику Україну [17, арк.19]. Досить швидко зорієнтувавшись у політичній ситуації, він приєднався до опозиційної Центральній Раді партії хліборобів-демократів (УХДП). Ця партія привабила його тим, що, як він сам пише, була "партією консервативною, а крім того, ворожою до соціалізму й до політики Центральної Ради" [цит. за: 18, с.137]. Хлібороби-демократи репрезентували інтереси заможного українського селянина, а тому знаходилися в опозиції як до есерів, пануючих у Раді, так і до старорежимного Союзу землевласників. А головне, як свідчить у своїх мемуарах П. Скоропадський, в УХДП згуртувалися "найпереконаніші українці – самостійники школи Міхновського" [19, с.136-137].

УХДП, як відомо, підтримала державний переворот генерала П. Скоропадського, що стався 29 квітня 1918 р. Д. Донцов, який разом з М. Міхновським, В. Липинським, М. Боярським та братами С. і М. Шеметами входив до Головної Управи УХДП, а головне був особисто знайомий з П. Скоропадським, безперечно був у курсі підготовки й проведення державного перевороту.

Хоча його роль у цих подіях, як і вплив його на П. Скоропадського, пізніше явно й перебільшувалися [20, с.38], взаємини з гетьманом поза усяким сумнівом спричинилися до призначення Д. Донцова 24 травня 1918 р. директором бюро преси й Українського Телеграфного Агентства (УТА). Сам Скоропадський пояснював вибір кандидатури Дмитра Донцова тим, що бачив у ньому "людину більш зрівноваженого зразка мислення в питанні соціальному". Гетьман вже встиг трохи познайомитися з публіцистичною творчістю Донцова, зокрема з серією його статей у київській газеті "Нова Рада", які, за його власним зізнанням, усі йому подобались [21, с.246]. Д. Донцова також включили до складу Політичної Комісії, що була складовою частиною української делегації на переговорах з РРФСР, яку очолював С.П. Шелухін.

Зовні непоказна посада, яку обійняв Д. Донцов, була до певної міри ключовою, адже він мав можливість контролювати основні інформаційні потоки у державі. За своїм службовим обов'язком він мав знаходитися в тісному контакті з гетьманом, з членами його кабінету, з іноземними дипломатами, кореспондентами закордонних газет тощо, а відтак міг реально впливати на політичний курс країни. І треба сказати, що за півроку свого перебування на посаді шефа УТА Д. Донцов виявив себе досить енергійним державним урядовцем, що дбає про національні інтереси України. Так, зокрема, він ініціював перед гетьманом питання Криму, тим самим спричинившись до закріплення півострова за Україною [19, с.129]. Добре розуміючи важливу роль масової пропаганди в політиці, Д. Донцов домігся від гетьмана дозволу на видання газети для селян. "Селянське слово" – під такою назвою стала виходити ця газета, що покликана була популяризувати серед селян ідею гетьманщини [18, с.146]. В жовтні 1918 р. Д. Донцов виступив на партійній конференції УХДП з рефератом "Постулат державної незалежності України", який російська преса, що виходила тоді на терені української держави, розцінила як спробу "удушення Росії" [18, с.144].

Хоча пізніше П. Скоропадський і дорікав Донцову, що той за своїми діловими якостями виявився невідповідним посаді, на яку його було призначено, що він буцімто "тільки нарікав на усіх, а сам нічого не робив", до подібних тверджень слід поставитись критично. Бо тут просвічує образа экс-гетьмана на "невдячного" Д. Донцова, з яким він стільки "цяцькався" [18, с.144], і який на другий день після повалення гетьманського режиму виступив проти нього. Втім, П. Скоропадський мав рацію, коли вказував на головний пункт розходження між ним і Д. Донцовим, – це "крайня галиційська орієнтація" цього останнього [19, с.129]. На мові гетьмана, який завжди прагнув компромісу між українцями й росіянами, вважаючи за можливе підтримувати український націоналізм, але не на шкоду російським культурним починанням і без виховання ненависті до Росії [19, с.129], це означало безоглядний антиросійський націоналізм.

Тим-то по проголошенні гетьманом 14 листопада 1918 р. грамоти про відновлення федерації з Росією Д. Донцов і вважав свої стосунки з урядом за остаточно зірвані. Тоді взагалі не було жодної української політичної організації, яка б не засудила цей крок гетьмана П. Скоропадського. Вже 15 листопада і С. Шемет, лідер УХДП, і Д. Донцов висловилися перед командиром Українських Січових Стрілців полковником Є. Коновальцем за повстання проти гетьмана [19, с.132].

Однак навіть після того, як Донцов підтримав антигетьманське повстання й став членом Комітету громадських організацій по вшануванню зустрічі Директорії УНР (у матеріалах "Особистого фонду доктора Д. Донцова" зберігається його посвідчення як члена Комітета громадських організацій м. Києва по вшануванню зустрічі Директорії УНР [10, с.205]) його стосунки з новою владою були, м'яко кажучи, непевні. В очах цієї останньої він все одно числився як прибічник поваленого гетьманського режиму, і, як такий, підлягав репресіям з її боку. Тому Донцов за допомогою полковника Є. Коновальця 13 січня 1919 р. виїхав з Києва і вже в лютому того ж року прибув до Швейцарії, де очолив пресо-інформаційний відділ української місії в Берні.

Протягом двох років свого перебування в Швейцарії Д. Донцов вів активну пропаганду на користь України в місцевій пресі статтями, а через місцеве телеграфне агентство депешами про воєнні акції української армії [22, арк.5]. Він також брав участь у складі української делегації в роботі Паризької мирної конференції (18 січня – 28 червня 1919 р.). В кінці 1920 р., як довідемося з листів Д. Донцова до дружини, стан його здоров'я різко погіршується: нервова система виявилася дуже виснаженою тим величезним навантаженням, якого він зазнав протягом останніх місяців [18, с.152-153]. Та, незважаючи на це, він все-таки зміг на початку 1921 р., ще в Берні, закінчити свій визначний твір "Підстави нашої політики", який незабаром з'явився друком у Відні.

Десять приблизно в березні 1921 р. Д. Донцов перебрався до Відня, куди невдовзі прибула з Копенгагена і його дружина. У Данії вона працювала з січня 1918 р. урядовцем надзвичайної Дипломатичної Місії. Перебуваючи в столиці Австрії, Донцови стали робити заходи перед польською владою, аби дістати дозвіл на поворот до Львова. У січні 1922 р. вони нарешті дістали дозвіл на в'їзд до Польської держави [17, арк.196].

Війна, революція, кочовий побут політичного емігранта – усе це зумовило шалений темп життя ідеолога незалежної України, і не лише не призупинило його творчої праці, а й навпаки, надало їй додаткового поштовху.

Незважаючи на прагнення окремих діячів применшити участь Дмитра Донцова в революційних подіях 1917-1920 років на Україні, його активна діяльність в українському політичному житті відкидає закиди супротивників діяча. Донцову ставлять в провину непослідовність, нестабільність у політичних поглядах та переконаннях. Дійсно його погляди еволюціонували від соціалізму до націоналізму. Еволюція була складною, але Дмитро Донцов ніколи не відходив від головного – ідеї незалежної України. Зрозумівши фатальність політичної ситуації в Україні, повну неможливість усвідомлення її проводом історичних реалій та не-

бажання визнати інтереси нації понад усе, Донцов назавжди залишає Київ. Дмитро Донцов не був практичним політиком і участі в діяльності організованої політичної партії чи руху після визвольних змагань 1917-1920 років не брав. Не ставив він перед собою мети створити чітку ідеологічну систему чи дати своєрідний „рецепт” визволення України. Проте, як ідеолог і публіцист, Донцов мав величезний вплив на політичні концепції і розвиток політичних угруповань на українських землях.

Джерела та література

1. Мандрик М. Дмитро Донцов та український націоналізм // Українське слово. – 2005. – №28-30.
2. Сич О. Відновлення „ЛНВ” в Мюнхені (1948-1949) // Визвольний шлях. – 2005. – №12.
3. Шаповал Ю. І в Україні святилось те слово. – Львів, 2003.
4. Шліхта І. Деякі аспекти взаємин Дмитра Донцова з ОУН // Вісник КДУ. Історія. – 2003. – Вип. 65.
5. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій: Дух нашої давнини. – К., 2005.
6. Донцов Д. Твори. – Т.1. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів, 2001.
7. Чугуєнко М. Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова. Дис... канд. філософ. наук. – Харків, 1998.
8. Квіт С. “Літературно-Науковий Вісник” (“Вістник”) на тлі розвитку української літератури і журналістики 20-30-х рр. ідеологічні, естетичні та організаційні принципи. Дис... докт. філолог. наук. – К., 2000.
9. Донцов Д. Сучасне політичне положення і наші завдання. – Львів, 1913.
10. Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974.
11. Биковський Я. Від привороття до Трапезунду. – Мюнхен, 1969.
12. Лотоцький О. Сторінки минулого. – Варшава, 1933.
13. Бачинський Є. Рік 1917: початок другої революції в Росії і як вона відбилася серед українців у Швейцарії // Визвольний шлях. – 1958. – Кн. 10.
14. Гноблені народи російської імперії до Вільсона (Союз чужих народів Росії. За українців підписали відзив Д. Донцов і Українська Група в Швейцарії) // Шляхи. – 1916. – Перший зшиток за май.
15. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991.
16. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917-1918. – Торонто, 1970.
17. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 3843. – Оп. 1. – Од. зб. 17.
18. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк, Торонто, 1974.
19. Скоропадський П. Спогади. – К., 1995.
20. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990. – Т.3.
21. Соловей Д. У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 р. // Політологічні читання. – 1994. – № 3.
22. ЦДАВО. – Ф. 3843. – Оп. 1. – Од. зб. 1.
23. ЦДАВО. – Ф. 3849. – Оп. 1. – Од. зб. 8.

Давлетова Г. В. Участие Д. Донцова в революционных событиях 1917–1920 гг. в Украине

Статья посвящена участию известного украинского деятеля, публициста, теоретика украинского национализма Дмитрия Донцова (1883-1973) в революционных событиях 1917-1920 гг. в Украине.

Ключевые слова: Дмитрий Донцов, национальная революция 1917-1920 гг., национальное движение, национализм

Davletova G. V. Dmytro Dontsov's participation in revolutionary events in Ukraine in 1917–1920

The article is devoted to the part Dmytro Dontsov (prominent Ukrainian statesman, publicist and Ukrainian nationalism theoretician) took in the revolutionary events of 1917-1920.

Keywords: Dmytro Dontsov, national revolution 1917-1920, nationalism, national movement

УДК 94(477+571.1/1.5)“1919-1920”:329.285

А. О. Штурбул

Н.І. МАХНО, МАХНОВЩИНА І СИБІР

Стаття присвячена аналізу політичних стосунків між Україною і Сибіром у період Громадянської війни; контактам махновського руху з Сибіром в 1919 – на початку 1920-х років і участю сибіряків у русі Н. І. Махна.

Ключові слова: Н.І. Махно, махновщина, партизансько-повстанське рух, Сибір, сибірські анархісти, денікіщина, колчаківщина, українські переселенці в Сибіру.

Неослабний інтерес до особистості Н.І. Махна і до явища махновщини можна пояснити, крім іншого, подальшим детальним вивченням сучасними істориками реалій Громадянської війни, глибшим проникненням в її закономірності, загадки та уроки. Стосовно дослідження махновщини в контексті вивчення Громадянської війни, В.Ф. Верстюк справедливо відзначив: “Поza сумнівом, перед нами тип героя, що був народжений вибухом народної стихії, увібрав в себе всі її характерні риси, такого, що був в сум’ятті, імпульсивний, одночасно тирана і раба сили, що підносила його на гребінь слави і величі. Не розгадавши феномен Махна, як і інших схожих на нього пасинків революції, ми не зможемо зрозуміти весь драматизм громадянської війни, стан, в який було увергнуто народ цією війною і її необоротними наслідками” [цит. за: 1, с.120-121]. На думку укладачів фундаментальної документальної збірки “Нестор Махно. Селянський